

Ytringsfrihet og ytringskultur - retorikkens bidrag

Kjell Lars Berge, professor i tekstvitenskap, Universitetet i Oslo

k.l.berge@iln.uio.no

Disposisjon

- Retorikkens praktiske språkfilosofi
- Retorikk - hva er det?
- Retorikk og interessekamp
- Retorikk som overbeviser og retorikk som mobiliserer
- Hva retorikken kan og ikke kan gi svar på
- Ytringsfrihet og ytringskultur

Retorikkens praktiske språkfilosofi

- Retorikk er kamp om virkelighetsforståelsene basert hva på som er sannsynlig og rimelig å tro
- Retorikk gir grunnlag for beslutninger og praktisk handling basert på hva som anses som relevant og rimelig å tro
- Retorikk gjør ikke svart til hvitt, men gir grunnlag for å velge mellom alternative forståelser og handlingsmuligheter

Retorikk - hva er det (1)?

- Retorikk som ressurs og redskap for mellommenneskelig kommunikasjon, med vekt på overbevisning

Retorikk er allmenmenneskelig - systematisert “sunn fornuft” utøvd som ytringer

- Retorikk som danning for mellommenneskelig kommunikasjon, med vekt på overbevisning

Hvordan lærer vi folk å overbevise?

Retorikk - hva er det (2)?

- Retorikk som metode/teori for studiet av mellommenneskelig kommunikasjon, med vekt på overbevisning

Hvordan oppfører folk seg når de vil overbevise?

- Retorikk som ytrings-etisk refleksjon

Hvordan vil vi at folk skal oppføre seg når de vil overbevise?

Retorikkens dimensjoner (1)

Om forholdet mellom *doxa* og *episteme*

- To kunnskapsteorier og tradisjoner
- Tilliten til sunn dømmekraft

Om troverdighet og dyd

- Den gode taler (phronesis)

"*hva som kreves når og på hvilken måte*, underforstått av og for individet som står i situasjonen og overveier angående hva som er rett og godt å gjøre akkurat her og nå. (...)" (Vetlesen om dydsetikk)

- Deliberasjonens utfordring: den kommunikative handlingens muligheter

Om den retoriske situasjonen

- Å gripe og skape gjennom ytringen i situasjonen: *Kairos*

Retorikkens dimensjoner (2)

- Det retoriske feltet: hvilken institusjonell sammenheng?
- Den retoriske situasjonen: hva må ytres her og nå?
- Den retoriske hensikten: hva er grunnen til at det må ytres?
- De retoriske deltakerne: hva ytrer seg og til hvem?
- De retoriske genrene: hvilke genrer står til disposisjon?
- Den retoriske ytringen: hvordan er ytringen bygd opp?

De retoriske bevismidlene

- Etos - overbevise med henvisning til ytrereens kunnskap, innsikt, engasjement, status, velvilje
- Patos - overbevise med henvisning til deltakernes (se som lytter, ser, leser) meninger, synspunkter, engasjement, interesser, livsforståelse
- Logos - overbevise med ved hjelp av selve ytringen, f.eks. argumentasjon, gjenkjennelige erfaringsbaserte fortellinger, tilgjengelige slående visuelt språk

Retorikk og interessekamp

Hvilke er de retoriske feltene?

Det atenske demokratiet/folkeforsamlingen	Folketaleren, representanten
Det liberale samfunnet	Offentlig mening: avisa, tidsskriftet, pamfletten
Organisasjonssamfunnet	Håndboka: partier og interesseorganisasjoner
Nettverkssamfunnet	Mediedramaturgi, spin, tankesmier, internett

Retorikk og interessekamp

- Hvilke er de retoriske genrene?
    - Debattprogram
    - Nyhetsoppslag
    - Seminarer
    - Pressekonferanser
    - Uformelle og formelle møter, lobbyvirksomhet
    - Kronikker og debattinnlegg
    - Blogger
    - Manifeste og årsprogram
    - Underskriftskampanjer
    - Annonser, betalte opprop
- Osv...

Retorikk og interessekamp

- Ytrerens etos?
  - Hvem ytrer seg?
- Ytrerens patos?
  - Hvem vil man overbevise?
- Ytrerens logos?
  - Hvordan overbevises det?

- I hvilken grad er man herre over egen retorisk praksis?
  - Er mediedramaturgenes hegemoni absolutt?

Retorikk som overbeviser og retorikk som mobiliserer

- Stemmeflyttere og stemmesankere i politiske debatter: noen forskningsbaserte innsikter fra
  - Jørgensen, Kock & Rørbech. 1994. *Retorik der flytter stemmer*. Retorikforlaget
  - Kock "Magtkamp eller statskunst: politisk kommunikation på mediernes præmisser", i: Berge (m.fl.) 2003. *Maktens tekster*. Gyldendal Akademisk

Retorikk som overbeviser og retorikk som mobiliserer

•Stemmeflytteren

- Setter dagsorden, tar første og siste ord
- Skyter med elefantbørse: bygger opp en samlet argumentasjon rundt ett hovedargument med konkret eksempler: unngår kupp- og konspirasjonsargumenter
- Viser med kropp, mimikk og gester at han er engasjert
- Stemmeflytterens etos er preget av innsikt og klokskap
- Stemmeflytteren endrer folks forståelser
- Stemmeflytteren handler i samsvar med forståelser av hva som er god retorikk blant folk flest

Retorikk som overbeviser og retorikk som mobiliserer

- Stemmesankereren

- Argumenterer utpreget ideologisk
- Bruker fortellinger og bilderikt språk
- Formulerer seg skarpt, kort og markant
- Stemmesankerens etos er preget av karisma
- Stemmesankereren mobiliserer stemmer og vekker entusiasme
- Stemmesankereren handler i samsvar med mediens forståelse av hva som er god retorikk

Hva retorikken kan og ikke kan gi svar på

- Retorikken kan hjelpe oss med å kartlegge og reflektere over variasjonen og kompleksiteten i retorisk praksis
- Retorikken kan hjelpe oss i en diskusjon om hvilke retoriske praksiser og strategier vi ønsker å prioritere
- Retorikken kan hjelpe oss til utvikle og utdanne gode retorikere

- Retorikken kan ikke gi oss noen fasit på hva effektiv retorikk er
- Retorikken kan ikke gi oss noen fasit på hva anstendig retorikk bør være i et demokrati

Ytringsfrihet og ytringskultur

- Nødvendigheten av å utvikle en gjennomtenkt, bevisst og tilgjengelig ytringskultur
- Nødvendigheten av å gjennomtenke normer for ytringer: hva slags ytringskultur ønsker vi skal prege offentligheten